

Bijlage VWO
2008

tijdvak 2

Nederlands

Tekstboekje

Wie de beschaving terug wil, moet weer leren balanceren

(1) Rotzooi op straat, scheldpartijen op het voetbalveld, spreekkoren in de stadions, agressie op de snelweg. Het maatschappelijke verkeer is verruwd, zelfs in de Tweede Kamer is de schoffering bon ton geworden. Ooit ging de mens door voor een met rede begenadigd dier. We wisten wel dat het dierlijke in ons zat, maar we hielden het in bedwang met behulp van ons verstand. Het lijkt erop alsof we dat niveau van beschaving steeds moeilijker bereiken.

(2) In de westerse samenlevingen geldt de vrijheid van meningsuiting als een van de belangrijkste kenmerken van beschaving. Maar wat houdt die vrijheid in? Is vrijheid vooral mogen zeggen wat je maar wilt? Op het eerste gezicht lijkt deze visie op vrijheid acceptabel, maar in het huidige tijdsgewricht manifesteert vrijheid zich eerder in een lak-aan-de-anderhouding en is de vrijheid van meningsuiting verworpen tot eenrichtingsverkeer: zo hard mogelijk roepen en vooral niet luisteren. Als dit de enige manier is om vrij te zijn, moeten we niet vreemd opkijken als onze publieke ruimtes, de centrale communicatieplaatsen van een vrije samenleving, verworpen tot domeinen waar wordt geschreeuwd en gescholden, totdat er een punt is bereikt dat niemand elkaar meer verstaat en er van beschaving geen sprake meer is.

(3) Want wat is beschaving? Beschaving is een evenwichtskunst, een verantwoordelijkheid van alle burgers om op redelijke wijze met elkaar te communiceren, ook al zijn personen en partijen het totaal met elkaar oneens. De huidige verruwing is het gevolg van het onvermogen of de onwil om deze balanceeract nog langer

45 vol te houden. Beschaving houdt een gezamenlijke verantwoordelijkheid in, de noodzaak ons te houden aan bepaalde spelregels. Het probleem is echter dat velen geneigd zijn deze spelregels niet als een voorwaarde voor beschaving maar juist als een beperking van hun vrijheid te zien. Dan wordt het uiteraard heel moeilijk om gezamenlijk nog het beschaafde spel van de vrije samenleving te spelen.

50
55 (4) Een ander probleem is dat we niet graag met andere inzichten worden geconfronteerd. We willen blijkbaar maar al te graag een samenleving die uniform is – met als gevolg een doorgesloten verlangen naar een collectieve identiteit, waarbij alles wat afwijkt van de norm als bedreigend wordt gezien.

60
65 (5) In de klassieke oudheid bestond er een plaats die speciaal was ingericht voor de balanceeract van de vrije meningsuiting: de agora. Daar waren mensen vrije en gelijke burgers en konden zij het hartgrondig met elkaar oneens zijn, zónder dat ze als privépersonen als vijanden tegenover elkaar stonden. Ze waren het weliswaar oneens als publieke personen, maar na de strijd konden ze zich terugtrekken in de onbekommerde privésfeer van het eigen leven. De Grieken waren er trots op dat zij deze publieke ruimte voor het openbare debat hadden ontwikkeld en ze beseften terdege de uniciteit en de kwetsbaarheid van deze vorm van burgerlijke beschaving. Daarmee onderscheidden ze zich van al wat zich buiten de muren van de polis¹⁾ bevond: de barbaren.

80
85 (6) Een publieke ruimte vraagt om permanente zorg en toewijding van iedere burger. De Grieken realiseerden

zich maar al te goed dat ze er zuinig op
90 moesten zijn. Vandaar dat ze besloten
een leerschool op te richten. Want
burger werd je niet zomaar. De eerste
filosofen waren dan ook vooral opvoe-
ders. Ze waren het erover eens dat je
95 je diende te oefenen in de noodzake-
lijke deugden. Alleen door te oefenen,
een leven lang, kreeg je die in de
vingers. Natuurlijk zijn er tal van nood-
zakelijke eigenschappen voor goede
100 democratische burgers te bedenken,
maar in de oudheid waren de kardinale:
verstandigheid, matigheid, moed en
rechtvaardigheid. Deze deugden
moesten niet slechts latent aanwezig
105 zijn, maar aanwijsbaar en zichtbaar in
praktijk worden gebracht.
(7) Deze klassieke notie van bescha-
ving is eeuwenlang doorgegeven. In
het Duitsland van de negentiende
110 eeuw, bijvoorbeeld, werd ze samen-
gebald in het begrip 'Bildung'. Dit
woord wordt vaak vertaald met 'onder-
wijs'. Bildung betekent echter veel
meer dan het bijbrengen van cognitieve
115 vaardigheden zoals rekenen en taal,
en richt zich niet alleen op het intellect.
'Vorming' zou daarom een betere
vertaling zijn.
(8) Tegenwoordig leeft het bildungs-
120 ideaal niet meer zo en zijn, onder
invloed van de commerciële massa-
media, de kardinale deugden naar de
achtergrond verdrongen. Zij hebben
plaatsgemaakt voor een eigentijds
125 ideaal: consumeren en directe
behoeftebevrediging. De commerciële
televisie houdt ons daarbij voor 'te
doen waar we zin in hebben' en
'gewoon onszelf te zijn'.
130 **(9)** De hedendaagse mens die zijn
leven inricht rond onmiddellijke be-
vrediging van zijn behoeften, lijkt niets
meer te voelen voor een actief burger-
schap in de geest van het oude
135 beschavingsideaal. Wellicht uit angst
voor stemmenverlies lijkt de politiek
deze consumptieve leefstijl van de

burgers te stimuleren, doordat men de
commercialisering van het omroep-
140 bestel op alle mogelijke manieren
faciliteert.
(10) Een belangrijk gevolg van deze
ontwikkeling betreft de pervertering en
verloedering van de publieke ruimte,
145 waarin de burgers met elkaar in een
zekere saamhorigheid het openbare
debat zouden moeten voeren. Die
ruimte is braak komen te liggen en is
een speelbal geworden van de
150 commercie. Eeuwenlang gold dat de
publieke ruimte van niemand in het
bijzonder was en daardoor een klein
beetje van ons allemaal. Inmiddels is
deelname aan of bezit van de publieke
155 mediaruimte vooral een kwestie van
geld, een kwestie van wie de zendtijd
betaalt. De burgers kunnen niet meer
naar eigen believen gebruikmaken van
de omroep voor het voeren van het
160 openbare debat, ook al waren de
publieke omroepen daar oorspronkelijk
wel voor bedoeld.
(11) De individuele burger voelt amper
nog betrokkenheid bij de publieke
165 ruimte. Dat geldt min of meer ook voor
openbare ruimtes als straten en
parken. De zorg daarvoor is uitbesteed
aan de overheid of aan semi-overheids-
bedrijven; de eigen verantwoordelijk-
170 heid voor deze ruimtes ervaart de
burger nauwelijks meer of wijst hij zelfs
af. Hij realiseert zich onvoldoende, dat
elke individuele burger alleen al door
het feit dat hij belasting betaalt mede-
175 eigenaar van de openbare ruimtes is.
Deze fiscale transactie versterkt juist
de idee dat onze parken, pleinen en
straten weliswaar vóór iedereen, maar
ván niemand zijn. Deze houding blijkt
180 uit de rommel die na een hete zomer-
dag in het Amsterdamse Vondelpark
wordt achtergelaten. Waarom zelf
opruimen als daar schoonmaak-
diensten voor bestaan?
185 **(12)** Burgerschap doet een beroep op
het redelijke deel van de mens, op een

politiek ethos, op het besef dat een
publiek domein essentieel is voor onze
democratie. Juist door een aantal
190 actuele ontwikkelingen zoals de multi-
culturele uitdijning van de samenleving
en de maatschappelijke emancipatie
van allerlei zichzelf profilerende
minderheden, blijkt meer dan ooit hoe
195 belangrijk een gezonde publieke ruimte
eigenlijk is. De huidige maatschappij
vraagt dan ook om een moderne her-
interpretatie van de klassieke deugden-
leer. Zo'n herinterpretatie is niet het-
200 zelfde als verlangen naar de collectieve
identiteit van weleer, maar biedt juist
de gelegenheid moedig en verstandig
om te gaan met de pluriformiteit van
vandaag. De eerste moedige daad
205 moet dan ook komen van politici die
niet halfhartig hun oren laten hangen
naar een simplistisch verlangen naar
een gemakkelijk standpunt voor de
korte termijn, maar die daadwerkelijk
210 opkomen voor het behoud van de
publieke ruimte, waar verschil van
opvattingen mogelijk is.

(13) Als er één openbare ruimte be-
schermd moet worden, in het belang
215 van de vrije samenleving, dan wel die
van de publieke fora. Daarbij doel ik
niet alleen op de traditionele media
zoals krant en televisie maar juist ook
op een betrekkelijk nieuw medium
220 zoals internet, dat mogelijkheden biedt
voor het ontwikkelen van nieuw
burgerschap. Op het eerste gezicht
faciliteren de nieuwe media vooral de
hufteigheid: een bezoek aan een van
225 de vele internetfora leert dat een dis-

cussie al snel uitmondt in woeste
scheldpartijen. Van een debat met uit-
wisseling van argumenten is nauwelijks
sprake. Maar deze ontremming is
230 slechts één zijde van de medaille, de
andere zijde biedt aanleiding tot voor-
zichtig optimisme. De nieuwe media
bieden namelijk ook ongekeerde
mogelijkheden de agora van 2500 jaar
235 geleden nieuw leven in te blazen, maar
nu op megaschaal.

(14) Dat internet hiertoe in staat kan
zijn, blijkt uit het zogeheten burger-
initiatief, dat sinds een aantal jaren
240 bestaat. Dankzij dit initiatief kunnen
burgers zelf op de verschillende be-
stuurlijke niveaus een onderwerp op de
politieke agenda plaatsen. Iets dergel-
ijks kan ook de televisie bewerk-
245 stellen, en dan bedoel ik niet de
commerciële, maar de publieke
televisie. In het huidige bestel zal dit
niet lukken: dat vertoont nog steeds
trekken van het verzuilde Nederland
250 waarin de verschillende groepen zich
niet openstelden voor andere meningen
en opvattingen, maar zich juist opsloten
in hun eigen ideologie. Het klassieke
ideaal vraagt juist om een gemeen-
255 schappelijke ruimte voor alle burgers,
ongeacht hun godsdienstige achter-
grond. Want de verzuilde pluriformiteit
van weleer – verschillende ruimtes
waarbinnen elke levensbeschouwing
260 haar eigen visie kan uitdragen – staat
diametraal tegenover het oude ideaal
van de agora, dat één ruimte bood aan
alle burgers.

naar: Sebastien Valkenberg

uit: NRC Handelsblad, Opinie & Debat, 24 maart 2007

Sebastien Valkenberg is filosoof en publicist.

noot 1 Polis: stad, stadstaat

Over oorlog en vrede wordt niet rationeel beslist: waarom haviken vaak winnen van duiven

(1) De talloze adviseurs die staats- hoofden in tijden van spanningen en conflicten terzijde staan, vallen grofweg in twee categorieën uiteen. Aan de ene kant staan de zogeheten 'haviken': zij geven de voorkeur aan krachtadig optreden, zijn meer geneigd strijdkrachten in te zetten en zullen eerder betwijfelen of het een goed idee is om concessies te doen. Zij ontwaren vaak in het verre buitenland onwrikbaar vijandige regimes, die maar één taal verstaan: geweld. Aan de andere kant staan de 'duiven', sceptisch over het gebruik van geweld en eerder bereid om naar politieke oplossingen te zoeken. Waar haviken bij hun tegenstanders vrijwel uitsluitend vijandigheid waarnemen, wijzen duiven dikwijls op aanknopingspunten voor een dialoog.

(2) Wanneer haviken en duiven ieder hun zaak bepleiten, zou je hopen dat de politici die het beleid moeten maken, de aangevoerde argumenten op hun merites beoordelen en ze zorgvuldig tegen elkaar afwegen alvorens tot actie over te gaan. Vergeet het maar.

Volgens de moderne psychologie zijn beleidsmakers al bij voorbaat geneigd de haviken onder hun adviseurs meer gehoor te schenken dan de duiven. Met politiek of strategie heeft dat niets te maken. De menselijke geest is van nature het meest ontvankelijk voor de overtuigingen en de voorkeuren van de haviken.

(3) Psychologen hebben een aantal voorspelbare, op vooroordelen gebaseerde neigingen ontdekt in de manier waarop mensen situaties beoordelen en risico's taxeren. Al deze neigingen blijken in het voordeel van de haviken te zijn. Door deze

psychologische mechanismen overdrijven politieke leiders de kwade bedoelingen van tegenstanders, schatten zij verkeerd in hoe de tegenstanders hén zien, zijn zij ál te optimistisch wanneer de vijandigheden uitbreken en zijn zij onvoldoende bereid om bij onderhandelingen concessies te doen. Het zijn allemaal factoren die het uitbreken van oorlogen bevorderen en het sluiten van vrede bemoeilijken.

(4) Hiermee wil niet gezegd zijn dat de haviken het altijd mis hebben. Er zijn zelfs argumenten om in het algemeen te kiezen voor een havikachtige benadering. Zo is het volstrekt redelijk om meer dan vijftig procent zekerheid te eisen alvorens toezeggingen van een gevaarlijke tegenstander te accepteren. Maar de door psychologen onderzochte tendensen gaan verder dan dit soort verstandige gedragsregels, en ze zijn niet het resultaat van een serieuze afweging.

(5) Bij een aantal laboratorium-onderzoeken is bekeken hoe mensen de intelligentie, de bereidheid tot onderhandelen en de vijandigheid van hun tegenstrever taxeren, en hoe ze hun eigen eigenschappen op deze terreinen zien. De bevindingen zijn ontvankelijk. Zelfs wanneer mensen zich bewust zijn van de beperkte armslag die de andere partij in bijvoorbeeld militair-strategisch of financieel-economisch opzicht heeft, houden zij daar bij de beoordeling van de motieven van de ander dikwijls toch geen rekening mee. Maar ze nemen aan dat de ander die hén waarneemt, de beperkingen waaraan hun gedrag gebonden is, wél onderkent.

(6) In conflictsituaties kan dit kwalijke gevolgen hebben. Een beleidsmaker of diplomaat die betrokken is bij gevoelig overleg met een buitenlandse regering, zal naar alle waarschijnlijkheid bij de vertegenwoordigers van dat land allerlei vijandig gedrag waarnemen. Voor een deel kan dat gedrag inderdaad voortvloeien uit diepgewortelde vijandigheid. Maar deels is het gewoon een reactie op de actuele situatie zoals de andere partij die waarneemt. De ironie wil dat personen die andermans optreden toeschrijven aan diepgewortelde vijandigheid, hun eigen optreden hoogstwaarschijnlijk afdoen als een gevolg van het feit dat ze zich door de tegenstander in het nauw gedreven voelen.

(7) De tendens van beide partijen om het eigen gedrag op te vatten als een reactie op het provocerende optreden van de ander is een bekend trekje van echtelijke ruzies, maar speelt ook een rol in internationale conflicten. In de aanloop naar de Eerste Wereldoorlog beschouwden de leiders van alle landen die weldra met elkaar in oorlog zouden zijn, zichzelf als veel minder vijandig dan hun tegenstanders.

(8) Zijn mensen dus veelal slecht toegerust om het gedrag van hun tegenstanders te verklaren, ze begrijpen ook slecht hoe zij zelf bij anderen overkomen. Dat kan tot uiting komen in kritieke fases van internationale crises, wanneer signalen zelden zo helder en ondubbelzinnig zijn als diplomaten en generaals wel denken.

(9) Neem de oorlog in Korea. In 1950, toen de strijdkrachten van de Verenigde Naties snel in noordelijke richting oprukten op het Koreaanse schiereiland, debatteerden beleidsmakers in Washington over de vraag hoe ver ze moesten oprukken en hoe de reactie van China zou kunnen uitvallen. De Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken was ervan overtuigd dat “in de hoofden van de Chinese communisten

niet de geringste twijfel zou bestaan omtrent het feit dat de strijdkrachten van de Verenigde Naties geen dreigende bedoeling hadden”. Omdat de Amerikaanse leiders wisten dat zij jegens China geen kwade bedoelingen hadden, namen zij aan dat de Chinezen dat ook wisten. Toen China reageerde met een militaire interventie, vatten de Amerikanen deze reactie op als een uiting van vijandschap jegens de Verenigde Staten, terwijl China zich in werkelijkheid waarschijnlijk bedreigd voelde door de oprukkende geallieerde troepen.

(10) Een andere belangrijke neiging die psychologen hebben gevonden, is overdreven optimisme. Onderzoek heeft uitgewezen dat een ruime meerderheid van de mensen zichzelf als bovengemiddeld slim, aantrekkelijk en begaafd beschouwt, en dat deze meerderheid haar toekomstig welzijn voortdurend overschat. Mensen lijden ook aan een ‘illusion of control’: de illusie de zaak in de hand te hebben. Zij overschatten systematisch hun invloed op gebeurtenissen die voor hen van belang zijn – ook als die gebeurtenissen in feite door het toeval of door andere factoren worden bepaald. Het valt niet moeilijk in te zien dat deze neiging de Amerikaanse beleidsmakers op een dwaalspoor heeft gebracht bij de voorbereidingen voor de oorlog in Irak.

(11) Juist in de aanloop naar een conflict is de neiging tot optimisme groot en de illusion of control sterk. De havik geeft meestal de voorkeur aan militair optreden boven diplomatieke stappen omdat hij rekent op een snelle en gemakkelijke overwinning. De inschatting dat de oorlog in Irak ‘een fluitje van een cent’ zou zijn, zoals enkele voorstanders van de aanval meenden, is maar één voorbeeld in een lange reeks ondeugdelijke voorstellingen van haviken. De elite in

Washington vatte destijds de eerste grote veldslag van de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865) op als een gezellig uitje, zo zeker wist zij dat de federale troepen de rebellen vernietigend zouden verslaan. Vrijwel alle leidende figuren in de Eerste Wereldoorlog, tot dan toe de meest verwoestende oorlog uit de geschiedenis, voorspelden een betrekkelijk snelle en gemakkelijke overwinning voor hun partij. Die zinsbegoochelingen en overdrijvingen kunnen niet worden afgedaan als het gevolg van onvolledige of onjuiste informatie. Vóór het begin van ieder militair conflict zijn er, gewoonlijk aan beide kanten, optimistische generaals te vinden.

(12) Tegenover het optimisme waarmee men als regel zijn eigen kansen in een gewapend treffen beoordeelt, staat doorgaans een negatief oordeel over concessies van de tegenpartij. Psychologisch zijn wij niet alleen ontvankelijk voor de argumenten die haviken aanvoeren vóór de oorlog, maar ook voor hun argumenten tégen onderhandelingen. We hebben het gevoel dat iets minder waard is alleen al omdat de andere partij het heeft voorgesteld. Juist het feit dat een concessie afkomstig is van de vijand, ondermijnt de inhoud van het voorstel. Wát er wordt gezegd doet er minder toe dan wíe het zegt.

(13) Er zijn aanwijzingen dat deze neiging een belangrijk struikelblok is bij onderhandelingen. Bij een experiment beoordeelden Israëliische Joden een in werkelijkheid Israëliisch plan minder gunstig toen het aan de Palestijnen werd toegeschreven dan toen hun eigen regering als bedenker werd genoemd. Pro-Israëliische Amerikanen zagen een hypothetisch vredesvoorstel als partijdig voor de Palestijnen

wanneer die als indianen werden genoemd, maar als 'neutraal' wanneer het aan de Israëliërs werd toegeschreven.

(14) Het is duidelijk dat wanneer staatslieden worstelen met kwesties van oorlog en vrede, de haviken vaak de overhand hebben. En hun sterke startpositie vervliegt niet zomaar zodra de eerste kogels zijn afgevuurd. Terwijl de strategische calculaties dan gaan over veroverd of verloren gebied en aantallen slachtoffers, doet een nieuwe eigenaardigheid van de wijze waarop wij besluiten nemen haar intrede: onze diepgewortelde weerzin om een verlies of nederlaag te accepteren.

(15) Stel we hebben de keuze tussen optie A: een zeker verlies van 890 euro, en optie B: 90 procent kans om 1.000 euro te verliezen en 10 procent kans om niets te verliezen. In deze situatie zullen de meeste mensen liever de gok wagen en optie B kiezen, terwijl de andere keuze statistisch gezien de voorkeur verdient. Mensen verkiezen een mogelijk verlies boven een zeker verlies, ook al maken ze daarbij kans op een groter verlies. In Vietnam hebben Amerikaanse beleidsmakers vaak voor dit dilemma gestaan, en nu staan ze er opnieuw voor in Irak. Wie zich nu terugtrekt, accepteert een onloochenbare nederlaag. Daarbij vergeleken is volhouden relatief aantrekkelijk, ook al is de kans op succes klein.

(16) Haviken kunnen veel momenten in de jongste geschiedenis aanwijzen waarop geweld tot het gewenste resultaat heeft geleid, of al veel eerder had moeten worden toegepast. Maar inzicht in de ingewortelde neigingen van de mens kan er hopelijk toe bijdragen dat de haviken niet méér discussies winnen dan hun toekomst.

naar: Daniel Kahneman en Jonathan Renshon, in NRC Handelsblad, 3 en 4 februari 2007. Oorspronkelijk verschenen in Foreign Policy.

De teksten die voor dit examen gebruikt zijn, zijn bewerkt om ze geschikt te maken voor het examen. Dit is gebeurd met respect voor de opvattingen van de auteur(s). Wie kennis wil nemen van de oorspronkelijke tekst(en), raadplege de vermelde bronnen.

De Cevo is verantwoordelijk voor vorm en inhoud van dit examen.